

Josep Rius-Camps

DIARI DE TEÒFIL

LA DEMOSTRACIÓ DE LLUC
(EVANGELI I FETS DELS APÒSTOLS)
NARRADA PER TEÒFIL A LA SEVA MARE

FRAGMENTA EDITORIAL

ÍNDIX

Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL, SLL Plaça del Nord, 4, pral. 1.ª 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat		
Collecció	ASSAIG, 23		
Consell assessor	PERE LLUÍS FONT FRANCESC-XAVIER MARÍN JOSEP OTÓN FRANCESC TORRALBA AMADOR VEGA		
Primera edició	NOVEMBRE DEL 2011		
Producció editorial	IGNASI MORETA		
Producció gràfica	INÈS CASTEL-BRANCO		
Impressió i relligat	ROMANYÀ VALLS, SA		
© 2011	JOSEP RIUS-CAMPS pel text		
© 2011	FRAGMENTA EDITORIAL per aquesta edició		
Dipòsit legal	B. 37.231-2011		
ISBN	978-84-92416-49-3		

<i>Introducció</i>	7
<i>Diari de Teòfil</i>	17
<i>Glossari</i> , per Rodolf Puigdollers i Enric Muñarch	311

L'elaboració d'aquesta obra ha comptat amb una subvenció de la Institució de les Lletres Catalanes per a la creació d'obres literàries l'any 2011.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

INTRODUCCIÓ

RARES VEGADES UN INVESTIGADOR s'arrisca a compondre una obra de ficció. La bona acollida entre els lectors de la nostra recerca sobre l'obra de Lluc¹ i la petició d'explicacions perquè la situéssim en el context històric i cultural en què va ser composta han estat els mòbils que m'han impellit a fer ús d'una figura literària que els representés. Quan l'editor em va comunicar que tiraria 1.500 exemplars de la *Demostració a Teòfil*, una obra la meitat de la qual, prescindint de la introducció i les notes, estava escrita en grec, em va semblar que la xifra era exagerada. En principi, la nostra obra pretenia adreçar-se primàriament al món acadèmic, però inesperadament ha tingut una repercussió notable en el nostre país, fins al punt de ser distingida amb el premi Ciutat de Barcelona 2009 «per la qualitat del llenguatge, la bella acordança amb el text original i la significativa aportació d'aquest llibre a la bibliografia catalana». En aquest moment se n'està ja component l'edició en castellà, *Demostración a Teófilo*, a cura de la mateixa editorial, i se'n prepara l'edició en anglès.

¹ LLUC, *Demostració a Teòfil. Evangeli i Fets dels Apòstols segons el Còdex Beza*, edició i traducció de Josep Rius-Camps i Jenny Read-Heimerdinger, Fragmenta, Barcelona, 2009.

Com hauran pogut comprovar els lectors de la *Demostració a Teòfil*, a Lluc no li va passar mai pel cap de redactar un «Evangeli» ni de narrar uns «Fets dels Apòstols». La necessitat de poder comptar amb un «tetramorf», un conjunt de quatre Evangelis acceptats per la gran Església per tal de fer front a la proliferació d'Evangelis de les sectes més diverses que pul·lulaven a començaments del segle II, fou la responsable d'haver desmembrat l'obra de Lluc assignant al primer volum el gènere «evangeli» i, al segon volum, estretament connectat amb el primer, el gènere «fets» o històric, quan el gènere que Lluc havia assignat a la seva obra era el d'una «demostració», consistent a fornir una informació fiable de resultes d'una investigació exhaustiva en resposta a les qüestions plantejades pel seu destinatari, l'«excel·lentíssim Teòfil», com l'intitula Lluc en el Pròleg en adreçar-li el primer volum, i «oh Teòfil», en enviar-li més tard el segon volum.

He escollit com a títol de la ficció literària el de DIARI DE TEÒFIL. Teòfil és un personatge històric, fill d'Annàs i cunyat de Caifàs, que fou summe sacerdot en actiu entre els anys 37 i 41 de la nostra era. Teòfil s'hauria proposat de lliurar a la seva mare un diari en el qual li aniria contant les impressions, dubtes i experiències de tot tipus, així com les reaccions del cercle que l'envoltava, a mesura que anaven llegint un volum rere l'altre de l'obra que Lluc li havia compost per respondre a la seva pregunta crucial de si realment Jesús, a qui el seu pare i el seu cunyat havien fet condemnar pels romans com un sediciós, era realment el Messies d'Israel. En la ficció, Teòfil i la seva mare estan ara separats, fora d'Israel, forçats per l'exili que haurien hagut d'afrontar després de la destrucció de Jerusalem i del santuari del temple l'any 70. A Teòfil l'he situat en les proximitats d'Antioquia

de Síria, on l'haurien acollit la seva néta Joana i Susanna, que s'havien fet creients en Jesús des de primera hora. De fet, Lluc és l'únic que menciona aquestes dues deixebles de Jesús, acoblades a Maria Magdalena, com a líders del grup femení que, juntament amb els Dotze apòstols, acompanyaven Jesús per les ciutats i aldees on anunciava la bona notícia del regne de Déu, i eren elles les que posaven al seu servei bona part dels propis béns (Lc 8,1-3). El fet d'haver assignat a Joana la relació de néta de Teòfil no ha estat un pur caprici: hi ha indicis suficients en l'obra de Lluc per suposar que fou precisament «Joana, la dona de Cusà, intendent d'Herodes», la que, juntament amb Susanna i altres dones del cercle femení, haurien lliurat informes fidedignes a Teòfil sobre la persona de Jesús i l'haurien mogut a preguntar a Lluc, un rabí jueu que «havia seguit de prop tots els esdeveniments des dels inicis» i que s'havia fet creient, després de la mort de Jesús, a l'igual que Saule, sobre «la certesa dels informes que li havien arribat a les oïdes» (Lc 1,3, Pròleg). A la mare de Teòfil, segons la ficció, no l'he col·locada en cap indret determinat, si bé deixo entendre que s'havia refugiat a Alexandria, d'on seria originària la família.

Espero que el lector modern s'identifiqui amb el rol que aquesta ficció literària ha assignat a la mare de Teòfil i pugui destriar els elements ficticis del contingut de l'obra que Lluc redactà *ex professo* per al summe sacerdot Teòfil, que no solament experimentà en carn viva la destrucció del temple i de la ciutat santa de Jerusalem i probablement hagué d'exiliar-se de la terra promesa, sinó que, rosegat pel sentit de culpabilitat que planava sobre la seva família, vivia angoixatament que aquests primers senyals no fossin sinó els dolors de part d'una catàstrofe encara més gran que s'aproximava

sobre el seu poble. Entre els informes que li havien arribat a les oïdes hi havia veus que clamaven per un imminent càstig diví que posaria fi a la posició privilegiada del poble d'Israel per haver recusat el Messies i haver-lo lliurat a mans dels enemics d'Israel. Interpellat per totes bandes, es veié forçat a recórrer a alguna persona qualificada que li pogués donar resposta a la pregunta que tant l'angoixava sobre si Jesús era realment el Messies d'Israel. Sovint s'havia trobat en el Pòrtic Reial amb un rabí fariseu, especialment quan ell prenia part en les reunions del Sanedrí, si bé guardant-ne sempre les distàncies car ell pertanyia al partit saduceu. Teòfil sabia molt bé que entre els deixebles del gran mestre de la Llei Gamaliel n'hi havia dos que s'havien adherit al cercle de Jesús, Lluc i Saule, i que per tant eren les persones més qualificades que li podrien donar informacions vàlides sobre la persona de Jesús i el seu missatge. Tanmateix, a Saule el considerava massa fanàtic tant abans com després de la seva conversió al cristianisme, des del seu punt de vista saduceu, per donar-li una resposta convincent, i preferí adreçar-se a Lluc, de qui li constava que havia abrigat sempre una certa simpatia per aquell moviment i que s'havia fet creient.

Lluc s'havia pres un temps considerable per investigar a fons els fets que havien ocorregut i, després de consultar nombrosos testimonis oculars del moviment de Jesús, prengué la decisió d'escriure-li «amb precisió i de manera ordenada» una resposta en dos volums, per tal que ell mateix pogués comprovar que bona part dels informes que li havien arribat a les oïdes eren certs, però deixant-li ben clar que no s'havia de preocupar en absolut per un imminent càstig diví que encara agreujaria més la seva situació tan precària. Prenent com a base l'Evangeli de Marc, un dels testimo-

nis oculars que la comunitat creient considerava que havia esdevingut un «garant de la paraula», redactà per a ell un primer volum en el qual li descrivia el perfil de la persona de Jesús. A partir de la seva filiació al corrent promogut per Joan Baptista —que s'havia presentat com el seu precursor— i de l'experiència fonamental que era ell el Messies que tothom esperava, Jesús s'havia distanciat del Baptista a fi d'escatir, a cavall de les circumstàncies i de les reaccions contràries que suscitava entre els dirigents d'Israel, com anava comprnent ell que s'havia de presentar davant d'Israel. Incomprès tant pels seus familiars com pel grup de deixebles que s'havia anat constituint al seu entorn, ben aviat es veié abocat a refugiar-se en la marginalitat i a fiar-se d'una sèrie de persones que, per diferents motius, s'havien adherit sense fissures al seu projecte, entre les quals figuraven precisament les dones que havien produït un gran impacte en la persona de Teòfil: Joana i Susanna.

Preveient que Teòfil tindria també ell enormes problemes per acceptar un Messies que havia fracassat com si fos un facinerós, decidí redactar-li, en un segon volum, el lentíssim procés de clarificació que es verificà després de la mort i resurrecció de Jesús entre alguns dels seus deixebles més qualificats, sense defugir de narrar-li circumstanciadament les tensions que es produïren en el si de les primeres comunitats creients. Per tal que Teòfil pogués fer-se una idea cabal sobre les múltiples i variades proves que s'hagueren de superar per tal que la missió universal que Jesús havia encomanat als Onze, moments abans de la seva ascensió, pogués arribar a bon port, seleccionà tres personatges representatius d'altres tants estaments ben diferenciats, Felip, Saule i Pere, pertanyents l'un a l'Església hellenista, el segon a la facció farisea

i el tercer a l'Església autòctona hebrea. A mesura que cada un dels tres personatges assenyalats arribava a comprendre quina era la missió que li havia estat encomanada i com l'havia de dur a terme sota el guiatge de l'Esperit, Lluç posà punt i final al seguiment que havia fet de cada un d'ells. En el present DIARI personal posat en boca de Teòfil, el lector modern podrà comprovar, a partir del perfil que Lluç va traçar d'aquests tres personatges, les enormes dificultats que hagueren de superar fins que arribaren a comprendre l'abast universal del messianisme de Jesús.

Per primera vegada en la història mil·lenària del text dels Evangelis, vam poder presentar l'obra de Lluç en dos volums perfectament acoblats sota un únic títol, *Demostració a Teòfil*. Com a text de base ens servírem d'un dels còdexs uncials més importants, pertanyents tots ells al segle IV: concretament, d'un còdex bilingüe en grec i llatí que podríem qualificar d'«endèmic» per les poquíssimes influències que sofrí al llarg de la seva transmissió per part del text que esdevingué dominant en l'àrea mediterrània.

De les dades contingudes en la *Carta dels confessors de Viena i de Lió* que els missioners supervivents a la persecució que havia delmat l'Església de Lió l'any 177 enviaren a les comunitats matrius, vam deduir que, en el primer terç del segle II, unes comunitats missioneres afincades a les províncies d'Àsia i Frígia havien decidit obrir un nou camp de missió a les Gàl·lies portant amb elles un text molt arcaic. Tenim constància d'aquest text prototipus en les vetustíssimes traduccions llatines, siríaqües, siropalestinenques i coptes que es realitzaren al llarg dels segles II i III.

Tant la *Demostració a Teòfil* composta per Lluç com aquest DIARI que Teòfil adreça a la seva mare recolzen so-

bre aquest còdex bilingüe, grec i llatí, escrit sobre pergamí, que es remunta al segle IV, conegut entre els estudiosos amb el nom de *Còdex Beza*. La història d'aquest còdex tan singular es pot resumir en poques línies: l'any 1562, amb motiu de les guerres de religió entre els papistes i els hugonots, aquests s'apoderaren de la ciutat de Lió cremant esglésies i convents. Preveient-ne la possible destrucció, el calvinista francès Teodor de Bèze, amic personal de Calví, el va fer rescatar de la cripta del Cenobi de Sant Ireneu i l'estudià a fons en el seu exili a Ginebra. En observar la gran discrepància que hi havia entre aquest còdex, sobretot pel que fa a l'obra de Lluç, i altres de vetustíssims, i que això podria ofendre alguns, preferí no publicar-lo i lliurar-lo, l'any 1581, juntament amb una carta seva personal, a les autoritats de l'Acadèmia de Cambridge perquè el conservessin sota pany i clau a la seva biblioteca, on l'hem pogut consultar. D'aquí ve el nom com és conegut: *Codex Bezae Cantabrigiensis* (D 05/d 5). És el text grec que, sense sofrir notables harmonitzacions amb el text dominant, vam editar acompanyat de la traducció catalana. Des del segle II haurien reemplaçat el text primitiu de Lluç, que es conservà en el Còdex Beza, per dues raons principals: a mesura que l'Església prenia distàncies respecte de les seves arrels jueves i reunia en el seu si cada vegada més creients vinguts del paganisme, sense cap contacte ni coneixements del món jueu, els editors del text haurien tractat d'eliminar-ne les al·lusions subtils i complexes a les tradicions jueves, sobretot les que es conservaven en les tradicions orals; d'altra banda, enfront dels atacs dels heretges, haurien corregit la presentació crítica que feia Lluç dels apòstols, inclòs Pau, per tal de mostrar que els fundadors de l'Església havien entès perfectament i

des del començament el missatge de Jesús, és a dir, no podien permetre que s'equivoquessin.

Tenint present que el Còdex Beza conté els quatre Evangelis i els Fets dels Apòstols, després d'haver analitzat en detall el text dels Fets dels Apòstols, editat en quatre volums en anglès i traduït en dos volums en castellà,² i d'haver identificat tres redaccions successives en l'Evangelí de Marc,³ podem afirmar amb bon coneixement de causa, sobretot per motius de crítica interna i per la seva fidelitat a tradicions jueves orals i escrites, que el Còdex Beza conté un text grec més proper als originals que no pas la majoria de còdexs de la tradició alexandrina.

Aquest DIARI DE TEÒFIL té com a única ambició posar en mans dels lectors moderns un guió que faciliti la comprensió de l'obra de Lluc. Tinc plena confiança que els lectors sabran destriar la part de ficció literària dels continguts que —ho repeteixo— «amb precisió i de manera ordenada» lliurà Lluc a l'«excel·lentíssim Teòfil» perquè «comprovés la certesa de les informacions que li havien arribat a les oïdes». A diferència d'un comentari acadèmic, pretén servir de guió de fàcil lectura perquè els lectors es vagin endinsant en l'obra d'un dels més grans investigadors dels fets i de les dites de Jesús. Les citacions literals han estat preses de la *Demostració*

² Josep RIUS-CAMPS i Jenny READ-HEIMERDINGER, *The message of Acts in Codex Bezae. A comparison with the alexandrian tradition*, T&T Clark, Londres / Nova York, 2004-2009; *El mensaje de los Hechos de los Apóstoles en el Códice Beza. Una comparación con la tradición alejandrina*, Verbo Divino, Estella [Navarra], 2009-2010.

³ Josep RIUS-CAMPS, *El Evangelio de Marcos: etapas de su redacción. Redacción jerosolimitana, refundición a partir de Chipre, redacción final en Roma o Alejandría*, Verbo Divino, Estella [Navarra], 2008.

a *Teòfil*; les referències bíbliques corresponents, el lector les trobarà a l'inici de cada capítol.

La redacció del present DIARI DE TEÒFIL no hauria estat possible sense l'encoratjament constant de les persones i petites comunitats amb qui, mentre el concebia, anava comentant-ne els primers esbossos per copsar si tenia sentit, si valia la pena redactar-lo i si podria convertir-se en una eina útil per apropar l'obra de Lluc als lectors moderns. Espero que ho hagi aconseguit, en part almenys. D'una manera especial voldria agrair la primera lectura que en feren Jenny Read-Heimerdinger, els editors Ignasi Moreta i Inês Castel-Branco, i els redactors del glossari, Rodolf Puigdollers i Enric Muñarch. El fet de poder viure a Sant Pere de Reixac, des d'on es divisa la plana del Vallès convertida en un nucli impressionant de comunicacions, i d'entrar en contacte amb persones vingudes de la rodalia interessades a conèixer a fons l'obra de Lluc, m'ha impulsat a servir-me de la tècnica literària d'un diari novel·lat a manera d'un *zoom* que l'apropés i la fes entenedora a aquells possibles lectors que veia des de lluny que passaven rabent, reclosos en minúsculs habitacles, perquè trobessin la manera d'aturar-se un moment per llegir-la i poguessin comprovar, com féu Teòfil, que les informacions que Lluc ens lliura sobre la persona de Jesús i el seu missatge són certes i convincents.

DIARI DE TEÒFIL

ESTIMADA MARE, ja fa més dos anys que vam haver d'abandonar precipitadament Israel, amb la ciutat de Jerusalem mig en runes i el santuari del temple espoliat i destruït, veient com els vasos més sagrats se'ls emportaven com a objecte d'un botí de guerra i eren presentats a Roma pels vencedors amb gran pompa i fastuositat. No t'he escrit fins ara, car tenia necessitat de retrobar-me a mi mateix enmig del gran silenci que acomboia la derrota. La Susanna i la meva néta Joana, la muller de Cusà, que fou intendent d'Herodes, ens van acollir i, d'amagat, a fi de no aixecar sospites, ens van aixoplugar en una casa que tenen als afores d'Antioquia, sense manifestar ni un bri de venjança contra la nostra família, responsable segons elles d'haver lliurat Jesús a les autoritats romanes. Com tu saps molt bé, per la gran polseguera que aixecà en el si de la nostra gran família i coneguts el fet d'haver-se adherit plenament des dels inicis a la causa d'aquell que nosaltres consideràvem com un impostor, elles es van fer deixebles d'ell i van posar la seva fortuna al servei del seu grup. En successives converses que hem mantingut, m'han assegurat que elles no solament l'acompanyaren fins al Gòlgota i presenciaren la seva horrible execució, sinó que dies després van fer l'experiència sorprenent que era viu, tot i que els seus deixebles no se les

van creure, car essent paraules de dones aparegueren als seus ulls com un deliri. A mi, però, les seves informacions de viva veu sobre el Natzarè m'han aclaparat fins i tot més que la pròpia destrucció del temple, essent així que per la meva formació saducea no m'havia plantejat mai que hi pogués haver una vida després de la mort. D'altra banda, perseguit en tot moment pel remordiment de no haver fet tot el que estava a les meves mans quan, anys després de la seva mort, vaig exercir com a summe sacerdot, per tal d'evitar aquesta ja aleshores més que previsible gran catàstrofe, gràcies a elles he pogut contactar amb un rabí jueu que s'havia fet creient, Lluc, un hellenista oriünd d'Antioquia de Pisídia, format a l'escola del gran mestre Gamaliel juntament amb aquell fanàtic fariseu anomenat Saule, natural de Tars de Cilícia. Els cristians, molt nombrosos a la capital de Síria, jueus en la seva majoria, als quals s'han adherit també molts pagans, fan córrer rumors sobre que la destrucció de Jerusalem i del temple no representen més que els dolors de part de la venjança divina que s'abraonarà ben aviat contra el nostre poble. Jo he pregat a Lluc, bon coneixedor de tot aquest moviment, que em respongui a la pregunta de si Jesús realment era el Messies d'Israel a qui el pare Annàs i el meu cunyat Caifàs van entregar als romans perquè fos crucificat com un vulgar revoltós, i si aquests rumors tenien consistència. Com pots comprovar, mare, la meva situació és molt anguniosa i no sé pas si en sortiré airós. No voldria aclaparar-te també a tu en la teva vellesa ni fer cap judici negatiu sobre el comportament del pare, a qui espero que el Sant, beneït sigui, l'hagi acollit en la seva gran misericòrdia.

Lluc acaba d'enviar-me el primer dels dos volums que —segons em diu— havia previst d'escriure'm per atendre la

meva sollicitud i s'ha posat a redactar el segon, que espera tenir enllestit ben aviat; en ells es proposa donar-me una resposta seriosa, després d'haver-ho investigat tot a fons, a les preguntes que jo li havia plantejat. En el moment en què t'escriu, tot just n'he llegit el pròleg que ha posat, segons m'indica ell mateix, perquè serveixi d'introducció a l'entera obra. Te'l transcriu glossant-ne els continguts, quan ho he cregut necessari, perquè et sigui més entenedor.

I

Lc 1,1-4

Lluc ha redactat el pròleg, mare estimada, en un estil molt polit. Es podria parangonar amb el millors autors de la literatura grega.

COMENÇA AIXÍ EL PRÒLEG: «Atès que molts han emprès la tasca de posar en ordre un relat sobre els fets plenament acomplerts que han ocorregut entre nosaltres...» Lluc fa referència als nombrosos intents que han fet els primers creients en Jesús de posar per escrit les diverses presentacions de la seva persona i de la seva obra. Jo fins ara tan sols havia sentit a parlar de l'obra de Joan Marc, un predicador que, segons Lluc, fou testimoni ocular des del principi dels fets de Jesús i contribuí amb el seu ensenyament a la creació de les primeres comunitats creients. Jo no conec personalment aquest escrit, però Lluc se n'ha servit de base per bastir la resposta que m'està redactant. Després d'ell foren molts els qui se'n serviren i han compost obres semblants que es llegeixen en públic en les reunions setmanals que tenen en cases particulars el primer dia de la setmana, dia en què